

Η πλέον διαδεδομένη φωτογραφία του Μακεδονομάχου Παύλου Μελά, «τραβηγμένη» στη Λάρισα τον Αύγουστο του 1904, από το φωτογράφο Γεράσιμο Δαφνόπουλο, μετά από προτροπή και παράκληση του φίλου του ανθυπολοχαγού Γεράσιμου Λούφα, λίγες μέρες προτού ο Έλληνας αξιωματικός περάσει στο τουρκικό (ακόμα) έδαφος της Μακεδονίας για την τρίτη — και μοιραία — επιχείρησή του επί μακεδονικού εδάφους.

Η σημερινή ημέρα αποτελεί επέτειο του ηρωϊκού θανάτου του πρωτομάρτυρα του Μακεδονικού Αγώνα (1904-1908 ή, κατ' άλλους, 1903-1909) Παύλου Μ. Μελά, ο οποίος σκοτώθηκε στη Σιάτιστα της Μακεδονίας, σε συμπλοκή της ένοπλης ομάδας του με Τούρκους στρατιώτες, ειδοποιημένους για την παρουσία των Ελλήνων ανταρτών στην περιοχή από Βούλγαρους κομιτατζήδες.

Ο ηρωϊκός θάνατος του Έλληνα αξιωματικού του Πυροβολικού αναζωπύρωσε το εθνικό φρόνημα των Ελλήνων καθώς και το ενδιαφέρον τους για τη Μακεδονία, ενώ ο ίδιος αποτέλεσε παράδειγμα για πολλούς Έλληνες, παρακινώντας τους με το θάνατο και την ηρωική του θυσία να αγωνιστούν εμπράκτως για τα ελληνικά εθνικά συμφέροντα στη Μακεδονία.

Ο Παύλος Μ. Μελάς γεννήθηκε στις 29 Μαρτίου του 1870 στη Μασσαλία και ήταν ένα εκ των επτά τέκνων του Μιχαήλ Γ. Μελά (1833-1897) — επιφανούς εμπόρου και μετέπειτα βουλευτή και Δημάρχου Αθηναίων — και της Ελένης Βουτσινά (1835-0907) — κόρης του Κεφαλλονίτη μεγαλεμπόρου της Οδησσού Ιωάννη —, μίας εκ των ευεργέτιδων της Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας.

Τον Οκτώβριο του 1892 νυμφεύθηκε τη Ναταλία Σ. Δραγούμη (1872-1973), θυγατέρα του νομικού και πολιτικού — μετέπειτα Πρωθυπουργού — Στέφανου Δραγούμη και της Ελισάβετ Κοντογιαννάκη. Απέκτησαν δύο παιδιά: τον Μιχαήλ — Μίκη — (1894-1950) και τη Ζωή (1898-1996).

Μετά από δύο αναγνωριστικές περιοδείες στο μακεδονικό έδαφος λίγους μήνες νωρίτερα, αναχώρησε για τρίτη φορά για τη Μακεδονία στις 18 Αυγούστου 1904, λαμβάνοντας προηγουμένως τετράμηνη άδεια από τον ελληνικό στρατό στον οποίον υπηρετούσε ως ανθυπολοχαγός του Πυροβολικού. Λιγότερο από δύο μήνες αργότερα, συνάντησε το θάνατο ένδοξα και ηρωικά, πολεμώντας, στη Στάτιστα (το 1927 μετονομάστηκε Μελάς), 35 χιλιόμετρα βορείως της Καστοριάς.

Ακολουθούν αποσπάσματα άρθρων εφημερίδων της εποχής για τις συνθήκες θανάτου του Μακεδονομάχου:

Παρά την Σιάτισταν της Μακεδονίας την ἐσπέραν τῆς 13ης λήγοντος ἐφονεύθη ὁ καπετά [sic] Μίκιος Ζέζας, ὁ ἀτρόμητος ἀρματωλὸς τῶν παλαιῶν χρόνων, ὑφ' ὃν ἐκρύπτετο, ὁ λόγῳ γένους καὶ γνώσεων καὶ πατριωτισμοῦ γνωστὸς ἀνὰ τὸ πανελλήνιον ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ Παῦλος Μ. Μελάς, τὸ τέκνον τοῦτο τῆς Ἡπείρου ἐκ καταγωγῆς καὶ τῆς Μακεδονίας ἐκ τοῦ γάμου του, ὁ υἱὸς τοῦ μεγάλου πατριώτου Μιχαὴλ Μελά, ὁ ἀνεψιὸς τοῦ συγγραφέως τοῦ Γεροστάθης Λέοντος Μελά, ὁ γαμβρὸς τοῦ ἐκ τῶν πρωτευόντων πολιτικῶν μας Στεφάνου Δραγοῦμη.

Ἀπῆλθεν ἐκεῖ ἵνα ζωογονήσῃ τοὺς ταλαιπωρημένους Ἕλληνας, ἵνα ἐκδικήσῃ τὰς δολοφονίας τῶν Βουλγάρων, ἵνα καταδείξῃ τὴν ἐνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ σύμπαντος, δούλου καὶ ἐλευθέρου. Καὶ κατώρθωσεν ἐντὸς ὀλιγομήνου διαστήματος νὰ καθάρισῃ τὴν περιφέρειάν του τῶν δολοφόνων καὶ νὰ ἀναγεννήσῃ τὸ θάρρος τῶν Ἑλλήνων.

Τὸ διάβημα αὐτοῦ, καταλιπόντος τὴν χλιδὴν καὶ τὴν εὐμάρειαν, τὴν σύζυγον καὶ τὰ τέκνα, ἵνα μετατραπῇ εἰς κλέφτην τῶν βουνῶν καὶ τῶν διασφάγων, καταδεικνύει τὴν μεγάλην ψυχὴν του. Ἡ δὲ ὀλιγόμηνος ἐν τοῖς Μακεδονικοῖς ὅρεσι καὶ ἡ κατακτηθεῖσα συμπάθεια τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἐγχωρίων Τούρκων, τὴν εὐγένειάν του. Ἐξῆσεν ἐκεῖ, ὠφέλησε τὸ τέκνον τοῦτο τῶν ἀθηναϊκῶν αἰθουσῶν καὶ τῶν μεγάρων ὡς ἥρως, καὶ ἀπέθανεν ἐκεῖ ἀπὸ τουρκικὴν σφαῖραν. Ὡς δὲ ἡ ζωὴ του ὡς ἀρματωλοῦ ὠφέλησεν, οὕτως καὶ ὁ θάνατός του θὰ ὠφελήσῃ, διότι ἀνεπτέρωσε τὰς ἐλπίδας, ὑπεξέκαυσε τὴν φιλοπατρίαν, καὶ κατέδειξεν ὅτι οἱ Ἕλληνες διὰ τὴν Μακεδονίαν δὲν περιορίζονται εἰς λόγους, ἀλλὰ καὶ εἰς θυσίας. Δικαίως δὲ ὁ Παῦλος Μελάς κατετάχθη ἤδη εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐθνομαρτύρων καὶ ὁ θάνατός του χρησιμεύει ὡς ἐγερτήριον σάλπισμα τῶν Πανελλήνων ὑπὲρ τῆς Μακεδονίας, καὶ ὡς διαμαρτυρία τοῦ πολιτισμοῦ ἐκλαμβάνεται ὑπὸ τῶν εὐρωπαϊκῶν φύλλων. Τὰ δὲ γενόμενα ἐν Ἀθήναις καὶ ταῖς λοιπαῖς πόλεσι τῆς Ἑλλάδος μνημόσυνα ὑπὲρ αὐτοῦ, ὡς παιᾶνες ἐπὶ τῷ αἵματι τῷ ἀρραβῶνι τῆς Μακεδονίας μετὰ τῆς μητρὸς τῆς Ἑλλάδος.

ΚΑΠΕΤΑΝ ΜΙΚΙΟΣ ΖΕΖΑΣ
(ΠΑΥΛΟΣ Μ. ΜΕΛΑΣ)

Παρά τὴν Σιάτισταν τῆς Μακεδονίας τὴν ἐσπέραν τῆς 13 λήγοντος ἐφονεύθη ὁ καπετὰ Μίκιος Ζέζας, ὁ ἀτρόμητος ἀρματωλὸς τῶν παλαιῶν χρόνων, ὑφ' ὃν ἐκρύπτετο ὁ λόγῳ γένους καὶ γνώσεων καὶ πατριωτισμοῦ γνωστὸς ἀνὰ τὸ πανελλήνιον ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ Παῦλος Μ. Μελάς, τὸ τέκνον τοῦτο τῆς Ἡπείρου ἐκ καταγωγῆς καὶ τῆς Μακεδονίας ἐκ τοῦ γάμου του, ὁ υἱὸς τοῦ μεγάλου πατριώτου Μιχαὴλ Μελά, ὁ ἀνεψιὸς τοῦ συγγραφέως τοῦ Γεροστάθης Λέοντος Μελά, ὁ γαμβρὸς τοῦ ἐκ τῶν πρωτευόντων πολιτικῶν μας καὶ πατριωτῶν Στεφάνου Δραγοῦμη. Ἀπῆλθεν ἐκεῖ ἵνα ζωογονήσῃ τοὺς ταλαιπωρημένους Ἕλληνας, ἵνα ἐκδικήσῃ τὰς δολοφονίας τῶν Βουλγάρων, ἵνα καταδείξῃ τὴν ἐνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ σύμπαντος δούλου καὶ ἐλευθέρου. Καὶ κατώρθωσεν ἐντὸς ὀλιγομήνου διαστήματος νὰ καθάρισῃ τὴν περιφέρειάν του τῶν δολοφόνων καὶ νὰ ἀναγεννήσῃ τὸ θάρρος τῶν Ἑλλήνων. Τὸ διάβημα αὐτοῦ καταλιπόντος τὴν χλιδὴν καὶ τὴν εὐμάρειαν, τὴν σύζυγον καὶ τὰ τέκνα, ἵνα μετατραπῇ εἰς κλέφτην τῶν βουνῶν καὶ τῶν διασφάγων, καταδεικνύει τὴν μεγάλην ψυχὴν του. Ἡ δὲ ὀλιγόμηνος ἐν τοῖς Μακεδονικοῖς ὅρεσι ζωὴ του καὶ ἡ κατακτηθεῖσα συμπάθεια τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἐγχωρίων Τούρκων τὴν εὐγένειάν του. Ἐξῆσεν ἐκεῖ, ὠφέλησε τὸ τέκνον τοῦτο τῶν ἀθηναϊκῶν αἰθουσῶν καὶ τῶν μεγάρων ὡς ἥρως, καὶ ἀπέθανεν ὡς Ἕλληνας ἀπὸ τουρκικὴν σφαῖραν. Ὡς δὲ ἡ ζωὴ του ὡς ἀρματωλοῦ ὠφέλησεν, οὕτως καὶ ὁ θάνατός του θὰ ὠφελήσῃ, διότι ἀνεπτέρωσε τὰς ἐλπίδας, ὑπεξέκαυσε τὴν φιλοπατρίαν, καὶ κατέδειξεν ὅτι οἱ Ἕλληνες διὰ τὴν Μακεδονίαν δὲν περιορίζονται εἰς λόγους, ἀλλὰ καὶ εἰς θυσίας. Δικαίως δὲ ὁ Παῦλος Μελάς κατετάχθη ἤδη εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐθνομαρτύρων καὶ ὁ θάνατός του χρησιμεύει ὡς ἐγερτήριον σάλπισμα τῶν Πανελλήνων ὑπὲρ τῆς Μακεδονίας, καὶ ὡς διαμαρτυρία τοῦ πολιτισμοῦ ἐκλαμβάνεται ὑπὸ τῶν εὐρωπαϊκῶν φύλλων. Τὰ δὲ γενόμενα ἐν Ἀθήναις καὶ ταῖς λοιπαῖς πόλεσι τῆς Ἑλλάδος μνημόσυνα ὑπὲρ αὐτοῦ, ὡς παιᾶνες ἐπὶ τῷ αἵματι τῷ ἀρραβῶνι τῆς Μακεδονίας μετὰ τῆς μητρὸς τῆς Ἑλλάδος.

Τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τοῦ Φιλαθλητικοῦ Συλλόγου Σύρου συνελθὼν τῇ προσκλήσει τοῦ Προέδρου εἰς ἑκατὸν συνεδρίασιν ἐπὶ τῇ ἀναγγελίᾳ τοῦ θανάτου τοῦ ἡρώου τῆς Πατρίδος τέκνου καὶ πρώτου ἐκ τῆς ἐλευθέρου Ἑλλάδος μάρτυρος τῆς Μακεδονικῆς ἰδέας

ΠΑΥΛΟΥ ΜΕΛΑ

Ψ ἡ ψ ἱ ζ ε ι

Νὰ διαβλῶσθαι τὴν μεγάλην θλίψιν καὶ τὸν μείζονα πένθος τοῦ Συλλόγου εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ ἐνδοξοῦ εἰς τὰ Ἑλληνικά τῆς Μακεδονίας περὶ πένθος ἥρωος.

Νὰ τελίσῃ πάνσοφος μνημόσυνον ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τούτου, εἰς ὃ νὰ προσκληθῶσιν ὅπως συμμετάσχουσιν πᾶσαι αἱ ἀρχαὶ καὶ τὰ σωματεῖα καὶ ὅσοι ὁ λαὸς τῶν δύο τῆς νήσου πόλεων.

Ν' ἀνατιθῇ εἰς τι τῶν μελῶν τοῦ Συλλόγου ἡ ἐκφώνησις τοῦ καταλλήλου ἐπιμνημοσύνου λόγου.

Νὰ κατατιθῇ ἐπὶ τοῦ νενοταρίου στέφανος ἐκ μέρους τοῦ συλλόγου, Ν' ἀναπετασθῇ καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν τῆς τελετῆς τοῦ μνημοσύνου μεσίστιος ἡ σημαία τοῦ γυμναστηρίου τοῦ Συλλόγου.

Σόρος, 22 Ὀκτωβρίου 1904.

Ὁ Πρόεδρος
Θ. ΠΕΤΡΟΚΟΚΚΙΝΟΣ

Ὁ Γεν. Γραμματεὺς
Φ. ΒΙΛΑΝΔΑΣ

ΤΑ ΜΕΛΗ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ

Ἄγγ. Παπαδόπουλος
Ἀλ. Κόκκαρης
Μ. Ἐμπειρίκος
Θ. Λορέντζος
Ν. Κουτσόβιλης
Ἐνστρ. Μαυρογορδῶτος
Ἀριστ. Λαδοπούλου

¹ «Πατρίς: εφημερίς πολιτικὴ καὶ ἐμπορικὴ», Ἐν Ερμούπολει, 25 Οκτωβρίου 1904, σ.9

Ο ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΣ ΠΑΥΛΟΣ ΜΕΛΑΣ²

Μετεδώκαμεν χθές τὸ ἀπαίσιον ἄγγελμα τοῦ φόνου τοῦ ἀξιωματικοῦ τοῦ πυροβολικοῦ Παύλου Μελά, υἱοῦ τοῦ μακαρίτου Μιχ. Μελά καὶ γαμβροῦ τοῦ κ. Στεφ. Δραγούμη, συμβάντα ἐν Σιατίστη τῆς Μακεδονίας.

Ὁ ἀξιωματικὸς τοῦ ὁποίου τὸν θάνατον θρηνεῖ ἡ Ἀθηναϊκὴ κοινωνία ἐνεφορεῖτο ὄντως ὑπὸ φιλοπατρίας, καὶ ἀπῆλθεν εἰς Μακεδονίαν, σχηματίσας ἐκεῖ σῶμα Μακεδόνων, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ὁποίου ἔταξεν ἑαυτὸν ἀμυνόμενος κατὰ τῶν Βουλγαρικῶν συμμοριῶν, καὶ προκινδυνεύων ἵνα καταστεῖλῃ τὰ ὑπ' αὐτῶν διαπραττόμενα κατὰ τῶν Ἑλλήνων κακουργήματα. Κατὰ δυστυχίαν κατεδόθη ἐσχάτως ὑπὸ Βουλγάρων εἰς τὰς Τουρκικὰς ἀρχάς, ἐπολιορκήθη δὲ ὑπὸ Τουρκικοῦ ἀποσπάσματος, τοῦ ὁποίου τὴν φάλαγγα διέσπασεν εὐτόλμως μετὰ τῶν συντρόφων του, ἀλλ' ἐφονεύθη πληγεῖς κατὰ τὴν ὁσφύν.

Ἡ Ἀθηναϊκὴ κοινωνία εὐλόγως θρηνεῖ τὸν φιλόπατριν ἄνδρα, ὡς καὶ ὁ ἡμέτερος Στρατὸς τὸ ἐπίλεκτον αὐτοῦ μέλος, οἱ πολυφίλητοι δὲ συγγενεῖς, αἱ οἰκογένειαι τῶν κυρίων Δραγούμη καὶ Μελά, εἰς τὰς ὁποίας ἡ φιλοπατρία δὲν εἶνε ἀλλότριον αἶσθημα, διὰ τοῦτο θέλουσι πάντως ἀντλεῖ παραμυθίαν τινὰ ἐν τῇ ἀναμνήσει, ὅτι ὁ προσφιλέστατος αὐτοῖς υἱὸς καὶ σύζυγος ἔπεσε μαχόμενος εὐγενῇ ἀγῶνα, ἀμυνόμενος ὑπὲρ ἐγκαταλελειμμένων καὶ ἀνυπερασπίστων ἀδελφῶν.

Χθὲς καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν, πλεῖστοι μετέβησαν εἰς τὴν οἰκίαν τῆς χήρας τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ πεσόντος Παύλου Μελά καὶ εἰς τὴν τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ κ. Σ. Δραγούμη καὶ διετράνουν τὴν πρὸς αὐτοὺς συμπάθειάν των καὶ τὴν συμμετοχὴν των εἰς τὸ πένθος.

Ἐπίσης μετέβησαν παρὰ τῇ χήρᾳ Μελά οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ Β' πυροβολικοῦ συντάγματος, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν διοικητὴν αὐτοῦ κ. Σοφιανόν, [καὶ] συνελυπήθησαν αὐτήν.

Ὁ κ. Σοφιανὸς ἐκ μέρους ὁλοκλήρου τοῦ συντάγματος προσεφώνησε τὴν χήραν τοῦ πεσόντος ἀνθυπολοχαγοῦ διὰ τῶν ἐξῆς:

«Οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ Β' Πυροβολικοῦ συντάγματος, μετὰ θλίψεως ἐπληροφορήθησαν τὸν ἥρωικόν θάνατον τοῦ συζύγου σας. Συγκινημένοι δὲ ὑποβάλλουσι πρὸς ὑμᾶς τὰ θερμὰ συλλυπητήριά των.

Ὁ τοιοῦτος ὑπὲρ πατρίδος θάνατος τοῦ Παύλου Μελά βεβαίως πρέπει νὰ θλίβῃ καὶ τὴν οἰκογένειάν του καὶ τοὺς συναδέλφους του, ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τόσον ἐπιλέκτου μέλους, ἀφ' ἑτέρου ὅμως καὶ σεῖς καὶ ἡμεῖς πρέπει νὰ εἴμεθα ὑπερήφανοι διὰ τὸν τόσον ἥρωικόν θάνατον, ὅστις τοποθετεῖ τὸν Παῦλον παραπλεύρως τῶν ἡρώων τοῦ 1821».

² «Πρώια: εφημερίς κοινωνική και πολιτική», Εν Αθήναις, 20 Οκτωβρίου 1904, σσ.1-2

Ωστόσο, η πρώτη εφημερίδα που δημοσίευσε την είδηση του θανάτου του Παύλου Μελά ήταν το «Εμπρός» (φύλλο 19ης Οκτωβρίου 1904), καθώς ο διευθυντής και εκδότης της Δημήτριος Καλαποθάκης (1865-1921) διαδραμάτισε σημαίνοντα ρόλο στην προετοιμασία και τη διεξαγωγή του Μακεδονικού Αγώνα, διατελώντας πρόεδρος και ιδρυτής του Μακεδονικού (αλλιώς γνωστού ως Ελληνομακεδονικού) Κομιτάτου.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι ο Παύλος Μελάς (όπως και ο πατέρας του) ήταν μέλος του Φιλολογικού Συλλόγου «Παρνασσός», γενόμενος μέλος του Συλλόγου το 1895.

Η οικογένεια του Παύλου και της Ναταλίας Μελά

με τα δύο παιδιά τους Μίκη και Ζωή, φωτογραφία περί το 1900.

Κλείνουμε με το ποίημα του Κωστή Παλαμά για τον πρωτομάρτυρα του Μακεδονικού Αγώνα, το οποίο πρωτοδημοσιεύτηκε στην «Ακρόπολη» (φύλλο της 25ης Οκτωβρίου 1904) ως «Δέκα στίχοι» και συμπεριελήφθη στην ποιητική συλλογή «Η πολιτεία και η μοναξιά» (1912 ως «Ο θάνατος του παλικάριού»):

Πάυλος Μελάς

Σε κλαίει λαός. Πάντα χλωρό να σειέται το χορτάρι

στον τόπο που σε πλάγιασε το βόλι, ω παλικάρι!

Πανάλαφρος ο ύπνος σου· του Απρίλη τα πουλιά

σαν του σπιτιού σου να τ' ακούς λογάκια και φιλιά.

Και να σου φτάνουν του χειμώνα οι καταρράχτες

αν τουφεκιού αστραπόβροντα και σαν πολέμου κράχτες.

Πλατιά του ονείρου μας η γη και απόμακρη. Και γέρνεις εκεί και σβεις γοργά.

Ιερή στιγμή. Σαν πιο πλατιά τη δείχνεις, και τη φέρνεις σαν πιο κοντά!